

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie
Chełmskie Towarzystwo Naukowe

Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski.

Aspekty edukacyjne i socjokulturowe

Chełm – 2021

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie
Chełmskie Towarzystwo Naukowe

**Aktualne problemy społeczne
Ukrainy i Polski.
Aspekty edukacyjne i socjokulturowe**

Redakcja naukowa:

Halina Bejger
Oleg Lisovets
Swietłana Borysyuk

Chełm – 2021

Recenzenci:

dr hab. prof. PWSZ w Chełmie **Paweł Skrzydlewski**

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

k. p. n., doc. **Żanna Wolodczenko**

Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola

Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski. Aspekty edukacyjne i socjokulturowe: monografia. Red. nauk.: H. Bejger, O. Lisovets, S. Borysiuk. Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2021. 263 s.

Publikacja stanowi kontynuację serii zbiorowych monografii „Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski” w ramach międzynarodowej współpracy naukowej Niżyńskiego Państwowego Uniwersytetu im. Mykoły Gogola z Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Chełmie. Niniejsza monografia porusza edukacyjne i społeczno-kulturowe aspekty rozwiązywania współczesnych problemów społecznych obu krajów. Autorzy przedstawiają analizę podstaw teoretycznych problemów społecznych, pokazują ich rozwiązania w Polsce i na Ukrainie, identyfikują aktualne trendy w sferze społecznej. Wyniki badań naukowych pomagają udoskonalić koncepcję zrównoważonego rozwoju społecznego obu krajów.

ISBN

978-83-956345-9-8

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

u. Pocztowa 54, Chełm 22-100, Polska

Spis treści

Wstęp.....	5

Część I

TEORETYCZNE ASPEKTY PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH UKRAINY I POLSKI

<i>Rozdział 1. W poszukiwaniu nowej jakości edukacji wczesnoszkolnej – podejście paradygmatyczne i swoiste (re) interpretacje</i> <i>Jolanta Karbowniczek, Beata Kucharska</i>	10
<i>Rozdział 2. Naukowe podejścia do ujawniania zjawiska zachowań prospołecznych: istota i potencjał działań społeczno-pedagogicznych</i> <i>Swietłana Khlebik</i>	24
<i>Rozdział 3. Zapobieganie i przeciwdziałanie przemocy wobec osób starszych w działalności terytorialnych ośrodków pomocy społecznej: doświadczenia Ukrainy</i> <i>Viktorija Sychova, Larysa Khyzhnyak, Oleksandr Khyzhnyak, Vira Diulina.....</i>	38
<i>Rozdział 4. Bezrobocie w Ukrainie: od zjawiska społeczno- gospodarczego do problemu społecznego</i> <i>Antonina Kononchuk, Tetiana Zinchenko.....</i>	57
<i>Rozdział 5. Wprowadzenie podejścia genderowego w działalności sądów Ukrainy</i> <i>Natalia Orikhovska</i>	70
<i>Rozdział 6. Wpływ sieci społecznościowych na kształtowanie kompetencji rodzicielskich młodzieży</i> <i>Oleksandr Svatenkov</i>	84

Część II

PRAKTYKA ROZWIĄZYWANIA PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH W REALIACH UKRAIŃSKICH I POLSKICH

<i>Rozdział 1. Kreowanie sytuacji opiekuńczo-wychowawczych w praktyce pedagogicznej wychowawcy instytucji pieczy zastępczej</i> <i>Halina Bejger.....</i>	99
<i>Rozdział 2. Profilaktyka uzależnień – zagrożenie grami komputerowymi i internetem</i> <i>Augustyn Okoński, Iwona Oleksa.....</i>	113

<i>Rozdział 3. Zastosowanie dramy we współczesnej polskiej szkole</i> <i>Beata Kucharska</i>	129
<i>Rozdział 4. Rola i miejsce kobiet w przestrzeni życia publicznego</i> <i>Renata Kartaszyńska</i>	146
<i>Rozdział 5. Badania mające na celu ocenę dostępności i jakości opieki paliatywnej (na podstawie doświadczeń szkoły z internatem w Nizhyn)</i> <i>Ruslan Novgorodsky, Julia Novgorodskaya</i>	154

Część III

PEDAGOGICZNE ZASADY ROZWIĄZYWANIA BIEŻĄCYCH PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH

<i>Rozdział 1. Storytelling jako sposób na motywowanie przyszłych ortopedagogów do pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi</i> <i>Tetiana Chernenko, Oleg Lisovets</i>	171
<i>Rozdział 2. Doświadczenie świata społecznego przez dziecko w ogólnodostępnych klasach I-III posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego</i> <i>Iwona Oleksa, Augustyn Okoński</i>	186
<i>Rozdział 3. Wykorzystanie hipoterapii w społecznej adaptacji uczniów szkół średnich</i> <i>Swietłana Borisyuk, Mykola Krylovets, Lyubov Stepchenko</i>	197
<i>Rozdział 4. Rozwój kompetencji zawodowych studentów w zakresie wolontariatu</i> <i>Ganna Bianca, Maria Kuzmina</i>	210
<i>Rozdział 5. Kształtowanie kultury mowy i komunikacji jako podstawowego składnika kompetencji komunikacyjnych przyszłych pracowników socjalnych</i> <i>Tetiana Kachalova, Galina Vakulenko</i>	221
<i>Rozdział 6. Badania pedagogiczne dotyczące roli płci w kształtowaniu samodzielności dzieci w wieku 5-7 lat</i> <i>Oksana Lisovets</i>	235
Bibliografia	245
Informacja o Autorach	262

Розділ 4

Розв'ї компетентності zawodових студентів в zakresie волонтерату

Ganna Bianca, Maria Kuzmina

Розвиток професійних компетентностей студентів у позааудиторній волонтерській діяльності

Ганна Б'янка, Марія Кузьміна

Актуальність проблеми

Проблема компетентності майбутнього соціального працівника набуває в останні роки все більшої актуальності у зв'язку з прийняттям в Україні курсу на вирішення соціальних проблем населення і необхідністю підготовки компетентних фахівців для роботи у цій галузі. Зміни в економіці, політиці, культурі спонукають до реформування й у підготовці кваліфікованих кадрів, здатних до творчого вирішення професійних завдань, застосування новітніх технологій, партнерської взаємодії. Майбутні фахівці соціальної сфери стають повноправними суб'єктами соціальної роботи. Освітнє середовище закладу вищої освіти має найкращі можливості для розвитку волонтерського руху та популяризації різних видів волонтерської діяльності серед студентської молоді. Відповідно, постає необхідність використання таких організаційних форм роботи зі майбутніми фахівцями соціальної сфери, які б дозволили активно самостійно включатися і швидко реагувати на запити громади щодо волонтерської підтримки.

Однією з умов якісного соціального забезпечення виступає достатньо кількість людських ресурсів з вирішення, зокрема, таких соціальних проблем як-то: профілактика наркотичної залежності, ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки молоді, соціальна реабілітація дітей з інвалідністю, ресоціалізація осіб, які повернулися з місць позбавлення волі, соціальний супровід прийомних сімей, сімей, що опинилися у складній життєвій ситуації тощо. На сьогодні, кадрове забезпечення закладів соціальної сфери не відповідає вимоги сьогодення, до того ж не вистачає професійно підготовлених фахівців для реалізації різних напрямків соціальної роботи. Саме тому останнім часом в Україні активно стимулюється благодійна діяльність та розвивається волонтерський рух. Наразі волонтери стають повноправними суб'єктами соціальної роботи.

Нормативні документи, що регулюють волонтерську діяльність

У сучасному суспільстві роль волонтерства в соціальній сфері визнана на міжнародному та державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, зокрема: у Загальній декларації прав людини (1948)³⁸⁰, Конвенції про права дитини (1989)³⁸¹, Резолюції та Рекомендації ООН, які присвячені

³⁸⁰ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_015.

³⁸¹ Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. / Верховна Рада України. [Електрон. ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 23.05.2018).

волонтерству (55/57, 2000., A/RES/56/38, 2001, A57ДД+2002), Загальній декларації волонтерства (прийнята на XVI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації волонтерських зусиль, Амстердам, січень, 2001)³⁸². У законах України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001), «Про соціальні послуги» (2019), Указі Президента України «Про внесення змін до деяких указів Президента України відносно волонтерської діяльності» (2013).

Закон «Про волонтерську діяльність» визначає волонтерську діяльність як: «добровільну, безкорисливу, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги»³⁸³. Під волонтерською допомогою у вище зазначеному документі розуміється виконання волонтерами або волонтерськими організаціями будь-якої роботи чи надання послуг на безоплатній основі. Також у Законі визначається волонтерська діяльність як форма благодійництва. При цьому надання одноразової допомоги законом не визначається як волонтерська діяльність. Постановою Верховної Ради України № 22 від 2015 р. були внесені зміни до Закону України відносно волонтерської діяльності, а саме визначено, що «волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Особи віком від 14 до 18 років здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків/усиновлювачів, прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника». Особи віком від 14 до 18 років не можуть надавати волонтерську допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, а також не можуть здійснювати нагляд за засудженими та проводити з ними соціально-виховну роботу і не можуть надавати волонтерську допомогу в медичних закладах. Хоча треба зазначити, що саме молодь у віці 16-18 років були однією із перших, хто надавав волонтерську допомогу, як на початку проведення антитерористичної операції, так і в медичний закладах (куди направляли військових після отримання ними поранень у зоні проведення антитерористичної операції).

Найчисельнішою груп волонтерів, які працюють у соціальній сфері і надають підтримку та допомогу тим, хто цього потребує, є учнівська та студентська молодь. Особливість волонтерського руху в Україні полягає в тому, що доля молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проєктах і програмах соціальної спрямованості.

Аналіз останніх наукових досліджень

Окремі аспекти діяльності волонтерів розкриті в працях вітчизняних науковців. Так, у роботах І. Зверєвої, Г. Лактіонової, С. Савченка, С. Харченка обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної роботи з молоддю. У дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Заверико, А. Капської, В. Петровича

³⁸² Загальна декларація волонтерів. [Електрон. ресурс]. URL: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/70-zagalna_deklaracija_volonterv (дата звернення: 23.05.2018).

³⁸³ Закон України «Про волонтерську діяльність». *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2011. № 42. ст.435.

розкрито технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності. Особливості роботи волонтерів у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді висвітлено у роботах О. Кузьменка, Н. Романової, С. Толстоухової. Як складову соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій обґрунтовано волонтерство в працях Ю. Поліщука. Питання організації волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу досліджувалося З. Бондаренко. Особливості соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп розкрито у наукових пошуках у Т. Лях. Актуальні проблеми формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників висвітлені у дослідженні О. Лісовця.

Тема доброчинності та волонтерства ґрунтовніше розкрито в дисертаціях російських науковців Я. Лятушина, В. Митрофаненко, О. Мітрохіної, О. Морова, Г. Оленіної. Аналіз багаторічного досвіду волонтерства подано у роботах зарубіжних авторів, зокрема Г. Каскеллі, Р. Кроу, Б. Левайн, Р. Лінча, С. Маккарлі, М. Мерріл, К. Навартнам, М. Нуланд.

Вивчення літературних джерел показало, що у процесі вирішення професійних завдань волонтеру необхідно виконувати різноманітні види діяльності. Кількість видів діяльності, які можна виділити при виконанні вихідної задачі, а отже, і видів компетентностей, залежить від її складності, напрямів, якостей фахівців, що беруть участь у її вирішенні. Таким чином, модель професійної компетентності волонтера має гнучку структуру і може включати в себе різні елементи в залежності від конкретного завдання.

Аналіз професійної діяльності майбутніх соціальних працівників-волонтерів показує, що вони не тільки осмислюють, але в більшій мірі вирішують безпосередньо практичні завдання з надання соціальної, консультативної допомоги, дозвілля, захисту і підтримки різних верств населення. Тому вони повинні мати професійну підготовку, знання в різних галузях законодавства; володіти достатньо високою правовою культурою, бути високоерудованими людьми; аналізувати та оцінювати складні життєві ситуації, в яких опинилися діти групи ризику та діти-сироти; вибирати доцільні форми, методи та засоби волонтерської роботи з різними категоріями дітей.

Важливо також уміти застосовувати в практичній роботі індивідуальний та диференційований підхід до роботи з вихованцями дитячих будинків-інтернатів та центрів соціально-психологічної реабілітації; професійно взаємодіяти з працівниками інших закладів, які надають допомогу дітям, що потрапили у складану життєву ситуацію (юристи, психологи, медичні працівники та ін.) для забезпечення координації успішної соціальної (соціально-педагогічної) роботи; володіти інформацією про сучасні політичні, соціальні й економічні процеси в суспільстві, мати широку обізнаність про різні соціальні групи населення; бути здатним передбачати наслідки своїх дій, твердо відстоювати в житті свою позицію; вміти знаходити спільну мову з «важкими» підлітками, сиротами, особами з інвалідністю, людьми похилого віку, людьми, що знаходяться на реабілітації та ін. категоріями клієнтів; вміти організовувати та проводити свята, вуличні акції, концерти, заходи и т. д. мати професійний такт, здатні викликати симпатію і довіру в оточуючих, дотримуватися професійної таємниці, делікатності в усіх питаннях, що зачіпають інтимні сторони життя людини; володіти емоційною стійкістю, вміти сумлінно виконувати свій обов'язок, залишаючись спокійним, доброзичлива и уважний до підопічного; вміти

приймати потрібне рішення в несподіваних ситуаціях, чітко формулювати свої думки, грамотно і дохідливо їх викладати.

Професійна компетентність соціального працівника

Зважаючи на специфіку соціальної роботи та вимоги до неї, компетентність майбутніх соціальних працівників-волонтерів розглядають як складну структуру, що складається з ряду компонентів. Для їх виявлення вивчені вченими кваліфікаційні характеристики та нормативно-правові документи, що регламентують професійну діяльність соціального працівника, вимоги освітніх стандартів вищої професійної освіти. Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника під час здійснення позааудиторної волонтерської діяльності:

- цільовий,
- змістовий,
- процесуально-технологічний,
- рефлексивно-аналітичний,
- менеджмент,
- супервізію,
- моніторинг,
- організаційно-управлінський – організація, планування та здійснення волонтерської допомоги клієнтам при тісній взаємодії з фахівцями різних організацій і служб, які в силу своєї професійної діяльності допомагають вирішувати проблеми клієнта;

• превентивний – попередження соціальних проблем у відповідності з правовими нормами і правилами поведінки, соціальних відхилень або утримання їх на соціально терпимого рівні через усунення або нейтралізації породжують їх причин, дотримуючись нормативно-правові вимоги;

• правовиховний – реалізація у практичній діяльності правового виховання й освіти підопічних, правове інформування суб'єктів й об'єктів соціальної діяльності у процесі виконання професійних завдань;

- консультативний – надання соціально-правової допомоги;
- правозахисний – захист прав особистості; забезпечення інформацією з питань соціального захисту, допомоги та підтримки; сприяння в реалізації правових гарантій різним категоріям населення³⁸⁴.

Аналізуючи компонентний склад компетентності майбутніх соціальних працівників-волонтерів, дослідники також виділяють наступні структурні компоненти:

мотиваційний – включає мотиви, цілі, ціннісні установки фахівця, передбачає ставлення до професійної діяльності як до цінності, потреби в розвитку своїх професійних компетентностей; прагнення до особистісного самовдосконалення. Функціональне призначення мотиваційно-ціннісного компонента полягає в тому, що його сформованість опосередковує розвиток інших компонентів;

когнітивний – знання теоретичних і методологічних основ соціальної роботи; нормативно-правових актів; технологій соціальної роботи; сучасних інформаційних технологій; вимог, що пред'являються до сучасного соціального працівника;

³⁸⁴ Москалюк О. І. Зміст і структура професійної спрямованості майбутніх педагогів: аналіз у контексті системного підходу. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.* Київ-Вінниця, 2006. Вип. 10. С. 398-403.

діяльнісно-поведінковий – визначає стиль поведінки, вибір способів поведінки з вирішення практичних завдань, включає умови успішної реалізації професійної компетентності. Цей компонент передбачає наявність готовності фахівця до самореалізації в соціальній роботі, конкретні результати, досягнуті в процесі її здійснення, основні якості, що проявляються на поведінковому рівні, розвиток здатності вирішувати різні завдання при роботі з комерційними клієнтами;

ціннісно-смысловий – сукупність психологічних характеристик особистості (професійно значущі якості фахівця і його цінності), готовність до прояву особистої ініціативи; ціннісне ставлення до професії; готовність працювати з тими, хто потребує його допомоги; ціннісне ставлення до подій, до людей, до себе;

емоційно-вольовий – передбачає емоційно-вольову саморегуляцію поведінку особистості в ситуації професійної діяльності з метою досягнення високих результатів. Прояв емоційно-вольової активності включає емоційність як позитивний емоційний фактор – реакцію на успіх і невдачу – і вмотивованість – ціннісний показник усвідомлення суб'єктом необхідності волонтерської діяльності, активне позитивне емоційно забарвлене ставлення до особистісного і професійного самовдосконалення;

рефлексивний – являє собою відстеження людиною цілей, процесу та результатів своєї діяльності, а також самооцінку волонтера на основі самосвідомості і рефлексії, тобто усвідомлення й оцінювання тих внутрішніх змін, які відбуваються в ньому, собі як змінюється особистість, суб'єкт діяльності і відношення. Тільки адекватна самооцінка забезпечує успіх у розвитку професійної компетентності волонтера. Рефлексія людини як суб'єкта професійної компетентності охоплює всі її компоненти: усвідомлення власного рівня професійної компетентності, стилю поведінки, особливостей ціннісно-мотиваційної сфери та інших питань³⁸⁵.

У поняття професійної компетентності майбутнього соціального працівника входить: методична компетентність, соціальна та організаторська компетентність. По відношенню до працівників соціальної сфери їх можна поділити на наступні групи:

1. При яскраво вираженій методичній компетентності соціального працівника можна назвати консультантом. Це скоріше вчитель, що може створювати події. Вид діяльності, який найбільше для нього підходить – із категорії «людина-людина».

2. При провідній соціальній компетентності фахівця соціальної сфери можна назвати місіонером, так як в його діяльності переважає керівництво в більшій мірі особистим досвідом, діяльність якого скоріше підходить до категорії «людина-група».

3. Спеціаліст з переважаючою організаторською компетентністю може бути названий фасилітатором, найбільш повно професійна компетентність такого фахівця соціальної сфери проявляється при діяльності, що відноситься до категорії «людина-група». Завдячуючи його діям можливо в максимальній мірі розкрити потенціал кожного члена групи³⁸⁶.

Загально визначеними є такі характеристики професійної компетентності майбутніх соціальних працівників:

³⁸⁵ Москалюк О. І. Зміст і структура професійної спрямованості ... С. 398-403.

³⁸⁶ Садовська Е., Ярошенко А. Формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018. [Електрон. ресурс]. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/23427/1/Sadovska%20E._Yaroshenko%20A.pdf.

- розуміння суті завдання, що виконуються;
- знання досвіду в цій сфері та активне його використання;
- вміння обирати засоби, адекватні конкретним обставинам;
- почуття відповідальності за досягнуті результати;
- здатність визнавати власні помилки і корегувати їх.

Багато аспектів у позааудиторній діяльності вимагають у волонтерів вузької спеціалізації. Проте, незалежно від спеціалізації, для здійснення компетентної професійної діяльності соціальний працівник-волонтер зобов'язаний володіти знаннями, що мають міждисциплінарний характер, базовими та спеціальними вміннями і такими особистісними якостями, як моральність, спрямованість, мотиви, цінності, здатність до рефлексії; здатність здійснювати професійні функції в процесі надання послуг особам з інвалідністю з урахуванням різних вад здоров'я та потреб у соціальних послуг дітей і молоді з особливими потребами й створювати умови для їх розвитку і саморозвитку; врахування ключових змістовних і операційних компетентностей, які входять до системи професійної компетентності, що дозволяє об'єктивно представити напрями формування, конструювання й здійснення роботи соціального працівника-волонтера.

Проблема комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників, особливо серед студентів закладів вищої освіти, є надзвичайно актуальною. На сьогоднішній день кожен професійний соціальний працівник повинен швидко і якісно встановлювати довірливі стосунки зі своїми клієнтами, задля розв'язку проблеми, з якою звернувся клієнт.

Із становленням соціальної сфери зростають вимоги до фахової підготовки працівника, його особистісних характеристик, здатності формувати позитивний імідж соціальної роботи та статусу цієї професійної діяльності в суспільстві. Зокрема, як показало вивчення літературних джерел та практики, успішність діяльності соціального працівника значною мірою залежать від його комунікативної компетентності, готовності до спілкування із використанням різноманітних методів комунікацій з різними категоріями населення.

Комунікативна компетентність

Зазначимо, питання комунікативної компетентності цікавило багатьох дослідників, які зосередили свою увагу на його дослідженні. Так, основні поняття професійного спілкування, його принципи та зміст вивчали такі науковці, як Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, Л. Виготський, О. Леонтьєв, А. Петровський та ін. Основні функції, структуру, види, етапи та моделі формування професійного спілкування вивчали такі науковці, як: О. Бодальов, Л. Зінченко, А. Капська та ін. Зокрема, розкриттям методологічних засад спілкування, питаннями комунікативних умінь та культури займалися такі науковці, як Ю. Жукова, Б. Ломова, Л. Долинська, В. Кан-Калик, М. Васильєва, Н. Горбунов.

Комунікативна компетентність соціального працівника – це невід'ємна складова його професіоналізму, яка засвідчує його здатність у будь-який момент пристосуватися до ситуації та вміло використовувати вербальні й невербальні засоби комунікації.

Варто наголосити, що специфіка соціальної роботи виявляється у вирішенні проблем, які постають і стосуються конкретної людини, прямо чи опосередковано

вона є учасником різних форм і видів суспільних відносин, що висуває достатньо суворі вимоги до професійних комунікативних умінь та навичок соціальних працівників.

Успішність виконання професійних функцій соціальним працівником залежить від наявності й рівня його комунікативних умінь, оскільки вони слугують підґрунтям успішної реалізації технологій. Усе це дає підстави для розуміння професійної комунікативної компетентності як комплексу комунікативних знань та мовленнєвих умінь, навичок, що формують рівні мовної особистості; дозволяють соціальному працівникові адекватно і творчо користуватися усіма засобами комунікації у спілкуванні з учасниками соціального процесу.

Цілеспрямована робота зі створення системи роботи, спрямованої на забезпечення ефективного формування професійної комунікативної компетентності зумовлює відповідну процедуру підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери.

За Ю. Пассовим комунікативний підхід реалізується завдяки наступним закономірностям мовленнєвого спілкування:

- мовленнєве спілкування несе діяльнісний характер;
- процес комунікації має свою предметність, обмежену рамками заняття, теми, події, проблеми та ін.;
- ситуація спілкування моделюється згідно з типовими варіантами стосунків у колективі;
- використання мовленнєвих засобів зумовлюється особливостями процесу спілкування у тій чи іншій ситуації³⁸⁷.

Основу професійно-практичної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери становлять відносини системи «людина-людина». І це досить повно характеризує комунікативні вимоги, що висуваються до працівників. Фахівці, у яких добре розвинена комунікативна компетентність мають значні переваги, а саме:

- відрізняється здатністю швидко налаштовуватися на діяльність з обговоренням проблем, що виникають, і при необхідності переключатися на інші теми;
- детально «вибудовує» стратегію і тактику комунікативних контактів;
- націлений на досягнення максимально можливих результатів у ході професійного та ділового спілкування;
- професійно розбирається в обговорюваних запитаннях, завжди говорить по суті, висуває реальні й перспективні пропозиції;
- «тонко відчуває» й об'єктивно оцінює ситуацію, оперативно реагує на її зміни;
- має високий рівень професійно-комунікативної компетентності, який дозволяє йому знаходити найбільш правильні рішення в ході обговорення проблем;
- не втрачає самовладання у критичних ситуаціях;
- здатний протягом тривалого часу вести плідне професійне й ділове спілкування в умовах великого інтелектуального та емоційного навантаження;
- швидко вловлює думки, розуміє своїх клієнтів;
- поважає себе, але при цьому критично ставиться до своїх висловлювань, вчинків, досягнень;

³⁸⁷ Пассов Є. І. Комунікативний метод навчання іншомовному мовленню. Київ, 2001. 212 с.

- у ході спілкування ніколи не переступає межі, за якою втрачається почуття особистої гідності;
- приємний співрозмовник, не нав'язливий і не набридливий;
- уміє зберігати таємницю і не говорити нічого зайвого, що могло б завдати шкоди організації або колегам по роботі;
- має переважно гарний настрій, йому не властиво скаржитися на життя або дорікати у своїх проблемах свої клієнтів, що часто може траплятися³⁸⁸.

З погляду психології комунікативна компетентність є цілісним структурним утворенням, що втілює в собі когнітивні й поведінкові елементи. До перших відносять знання відповідних засобів та їх адекватне використання, до других – психологічну адаптацію до ситуації. Людське спілкування є центральним об'єктом комунікативної культури, яка є системою поглядів і дій, що служать індивіду моделлю орієнтування і об'єктом досягнення мети в спілкуванні з іншими людьми. До основ комунікативної культури майбутнього фахівця соціальної сфери слід віднести вміння легко й швидко встановлювати контакт у процесі спілкування, вчасно проявляти гнучкість, психологічний і професійний такт, емоційну стійкість, володіти мовою, мімікою і пантомімікою, доречно застосовувати жарт і гумор, уміння користуватися мовним етикетом, аргументувати свою точку зору, використовувати різні методи організації спілкування, користуватися законами логіки тощо³⁸⁹.

Згідно досліджень комунікативна компетентність містить такі складові:

- комунікабельність (здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми);
- володіння змістовною інформацією та вміння оперувати нею;
- здатність до партнерської взаємодії та досягнення взаєморозуміння.

Причинами невдалої комунікації можуть бути:

- стереотипи — спрощені думки щодо окремих осіб або ситуації, внаслідок чого відсутній об'єктивний аналіз і розуміння людей, ситуацій, проблем;
- перенасиченість комунікативного простору інформацією перешкоджає прийняттю актуальних рішень, призводить до зайвих емоційних перевантажень, тим самим ускладнюючи взаємини з оточуючими;
- «упереджені уявлення» — схильність не брати до уваги того, що суперечить власним усталеним поглядам, того, що є новим, незвичайним («Ми віримо в те, у що хочемо вірити»). Людина рідко усвідомлює, що тлумачення подій іншою людиною так само законно, як і її власне тлумачення;
- погані взаємини між людьми — якщо ставлення людини є ворожим, то буде дуже важко переконати її в вірності вашої думки;
- відсутність уваги й інтересу співрозмовника, а інтерес виникає, коли людина усвідомлює значення інформації для себе: за допомогою цієї інформації можна отримати бажане або запобігти небажаному розвитку подій;
- зневага фактами, тобто звичка робити висновки за відсутності достатньої кількості фактів;

³⁸⁸ Березовська Л. І. Характеристика рівнів сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. Вип. 1. С. 6-16. [Електрон. ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2019_1_3.

³⁸⁹ Москалюк О. І. Зміст і структура професійної спрямованості ... С. 398-403.

- помилки в побудові висловлювань: неправильне обрання слів, складність повідомлення, слабка переконливість, нелогічність;
- неправильний вибір стратегії та тактики спілкування³⁹⁰.

Комунікативна компетентність особистості – це складний феномен, який характеризується різними поняттями, основу якого становлять певні здібності.

Так, дослідниця Н. Ануфрієва вважає, що комунікативну компетентність характеризують такі здібності особистості:

1) здатність робити соціально-психологічний прогноз ситуації, в якій відбуватиметься спілкування, тобто здатність людини передбачати певні події;

2) здатність соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації;

3) вміння «вживатися» в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації, тобто робити правильну оцінку позитивних і негативних аспектів ситуації спілкування;

4) здатність здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування в комунікативній ситуації (організація уваги партнерів спілкування, стимулювання їх комунікативної активності, керування процесом спілкування)³⁹¹.

Дослідники також виокремлюють такі складові комунікативної компетентності:

– орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда;

– спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища;

– адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації;

– готовність і вміння будувати контакт з людьми;

– внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;

– знання, вміння і навички конструктивного спілкування;

– внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

З цього можна побачити, що комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, знання, вміння, навички.

Як відомо, комунікативна компетентність завжди набувається в соціальному контексті. Вона вимагає від особистості усвідомлення:

– власних потреб і ціннісних орієнтацій, техніки своєї роботи;

– власних перцептивних умінь, тобто здатності сприймати навколишнє без суб'єктивних спотворень і «систематизованих білих плям» (стійких упереджень щодо тих чи інших проблем);

– готовності сприймати нове в зовнішньому середовищі;

³⁹⁰ Полозенко О. В. Розвиток комунікативної компетентності соціальних педагогів у процесі психологічної підготовки. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2011. № 155(2). [Електронний ресурс]. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_ppf/2010_155_2/10pov.pdf.

³⁹¹ Ануфрієва Н. М., Зелінська Т. М., Єрмакова Н. О. Соціальна психологія: навч.-метод. посіб. Київ, 2009. 216 с.

- своїх можливостей у розумінні норм і цінностей інших соціальних груп і культур (реальний інтернаціоналізм);
- своїх почуттів і психічних станів у зв'язку з дією факторів зовнішнього середовища (екологічна психокультура);
- способів персоналізації навколишнього середовища (матеріальне втілення «почуття господаря»);
- рівня своєї економічної культури (ставлення до середовища проживання – житла, землі як джерела продуктів харчування, рідного краю, архітектури тощо).

У межах нашого дослідження важливо звернути увагу на рівні сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників, які були визначені дослідницею Л. Березовською. Ми погоджуємося з автором щодо визначення рівнів комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників. Найвищий ступінь сформованості у студентів демонструється позитивною взаємодією з співрозмовником, доброзичливістю, здатністю контролювати свій емоційний стан, проявом емпатії, вільним висловленням своїх думок, відкритістю, творчістю; на середньому рівні студент недостатньо володіє комунікативно-мовленнєвою компетентністю в майбутній професійній діяльності, частково використовують вербальну і невербальну комунікацію, добре розуміють сутність своєї діяльності, але відчують труднощі щодо аналізу та взаємодії зі співрозмовником, під час конфліктних ситуацій контролюють свої емоції, з певними труднощами вирішують їх; на задовільному рівні майбутні соціальні працівники частково володіють професійними поняттями, не завжди використовують вербальними і невербальними засобами комунікації або невдало застосовують їх, припускаються деяких помилок у налагоджуванні доброзичливих й толерантних стосунків зі співрозмовником, проявляють емпатію, але не завжди вміють аналізувати та контролювати свій емоційний стан, намагаються уникнути конфліктних ситуацій, мають пасивний стиль спілкування, не високий рівень професійних домагань; на низькому рівні у студентів комунікативно-мовленнєва компетентність проявляється відсутністю інтересу до майбутньої професійної діяльності, відсутністю знань про особливості професійного спілкування, відчують значні труднощі у комунікації, не вміють використовувати вербальні і невербальні засоби комунікації, мають мовленнєві бар'єри, невпевненість в собі та своїх професійних здібностях, не володіють термінологією комунікативних понять, спілкуючись, не проявляють емпатію та не контролюють свій емоційний стан, не вміють виходити з конфліктних ситуацій, частіше мають конфлікти з співрозмовниками, закритий стиль спілкування.

Визначення вихідних рівнів комунікативної компетентності у майбутніх соціальних працівників дає можливість побудувати більш ефективну стратегію у волонтерській позааудиторній діяльності. Розвиток комунікативно-мовленнєвих здібностей майбутніх соціальних працівників може відбуватися шляхом створення умов для спілкування під час проведення різних волонтерських заходів, акцій, концертів та ін.

Аналіз літературних джерел та практики показав, що підвищують рівень майбутніх соціальних працівників такі методи формування комунікативної компетентності:

- створення мовленнєвих ситуацій;
- виконання групових завдань, роботи в парах;

- застосування методу евристичної бесіди;
- застосування інтерактивних технологій навчання;
- залучення студентів до оцінювання результатів виконаних завдань одногрупників під час презентації проєктів;
- виконання творчих завдань, спрямованих на активізацію, уточнення та збагачення словникового запасу студентів.

Для розвитку усного спілкування використовують такі методи:

- розігрування діалогу;
- усний опис ситуації;
- розширення словникового запасу через роботу зі словниками³⁹².

На процес формування комунікативної компетентності, впливають такі чинники: професійна спрямованість навчання; інтерес; здібності до оволодіння майбутньою професією; чітка мотивація навчання; уміння навчатися самостійно; потреба у самовдосконаленні; спрямованість технологій, форм, методів та засобів навчання, застосування комп'ютерних та інформаційних технологій тощо³⁹³.

Висновки

Отже, проблема професійної компетентності фахівця соціальної роботи на сьогоднішній день є актуальною. Розвиток і становлення професійних компетентностей залежить від технології підготовки майбутніх соціальних працівників та їх особистісних якостей. Можна вважати, що компетентності становлять увесь професійний потенціал майбутнього фахівця соціальної сфери, який характеризує його можливості й визначає якість, успішність в різних сферах життєвої діяльності. Професійна підготовка соціальних працівників у закладах вищої освіти має бути зорієнтована на формування у майбутніх фахівців ключових (базових) і предметних компетентностей, відповідних компетенцій й сприяти їх особистісно-професійному становленню, тобто здійснюватися в аспекті компетентнісного підходу. Розглядаємо комунікативну компетентність соціального працівника як основу успішності та професіоналізму, що залежать від готовності до спілкування з різними групами клієнтів із використанням різноманітних методів комунікацій. І може ефективно розвиватися в позааудиторній волонтерській діяльності, що є невід'ємною складовою професійної підготовки сучасного фахівця соціальної сфери і сприяє вдосконаленню системи соціальної освіти, формуванню компетентного випускника, готового до здійснення практичної роботи.

³⁹²Симонова А.А. Компетентностный подход: аспект внедрения в практику утвреждения социальной сферы. *Педагогическое образование и наука*. 2011. № 1. С. 42-46.

³⁹³ Березовська Л. І. Характеристика рівнів сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. Вип. 1. С. 6-16. [Електрон. ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2019_1_3.

Informacja o Autorach

Bejger Halina – dr – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Katedra Pedagogiki.

Bianca Ganna – asystentka – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Borisyuk Swietłana – kandydat nauk pedagogicznych, docent – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Chernenko Tetiana – starszy wykładowca – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Wychowania Przedszkolnego; studentka studiów doktoranckich – Państwowy Pedagogiczny Uniwersytet im. M. P. Dragomanowa (Ukraina).

Diulina Vira – kandydat nauk pedagogicznych, docent – Charkowska Państwowa Akademia Kultury (Ukraina), Katedra Psychologii i Pedagogiki.

Kachalova Tetiana – kandydat nauk pedagogicznych, docent – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Karbowniczek Jolanta – dr hab. prof. PWSZ – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Katedra Pedagogiki.

Kartaszyńska Renata – dr – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Katedra Pedagogiki.

Khlebig Swietłana – kandydat nauk pedagogicznych, docent – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Khyzhnyak Larysa – dr hab., prof. – Charkowski Państwowy Uniwersytet im. W. N. Karazina (Ukraina), Katedra Socjologii Stosowanej i Komunikacji Społecznej.

Khyzhnyak Oleksandr – dr, docent – Charkowski Państwowy Uniwersytet im. W. N. Karazina, (Ukraina), kierownik *Katedry Stosunków Międzynarodowych*.

Kononchuk Antonina – kandydat nauk pedagogicznych, docent – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola, Ukraina, Katedra Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Krylovets Mykoła – dr hab., prof. – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Kucharska Beata – dr – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Katedra Pedagogiki.

Kuzmina Maria – studentka studiów doktoranckich – Państwowy Uniwersytet „Politechnika Zaporozska”, Katedra Pracy Socjalnej i Psychologii.

Lisovets Oksana – wykładowca – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Edukacji Przedszkolnej.

Lisovets Oleg – dr hab., prof. – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), kierownik Katedry Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Okoński Augustyn – dr – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Katedra Pedagogiki.

Oleksa Iwona – dr – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Katedra Pedagogiki.

Orikhovska Natalia – studentka studiów doktoranckich – Państwowa Akademia Administracji Publicznej przy Prezydencie Ukrainy, Charkowski Regionalny Instytut Administracji Publicznej, Katedra Polityki Społecznej i Humanitarnej w Charkowie (Ukraina).

Novgorodska Julia – kandydat nauk pedagogicznych, docent – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Pedagogiki, Edukacji Podstawowej i Zarządzania Oświatą.

Novgorodskyi Rusłan – kandydat nauk pedagogicznych, docent – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Stepchenko Lyubov – pracownik Biblioteki Narodowej Ukrainy im. V. I. Wernadskiego (Ukraina).

Svatenkov Aleksandr – kandydat nauk pedagogicznych, docent – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Sychova Viktorija – dr hab., prof. – Charkowski Państwowy Uniwersytet im. W. N. Karazina (Ukraina), Katedra Socjologii Zarządzania i Pracy Socjalnej.

Vakulenko Galina – kandydat nauk filologicznych, docent – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Języka Ukraińskiego i Metodyki Jego Nauczania.

Zinchenko Tetiana – asystent – Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogola (Ukraina), Katedra Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej.

Polsko-ukraińska współpraca naukowa Chełm-Niżyn: 2013-2021

Wspólne publikacje pedagogiczne

Katedry Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej
Niżyńskiego Państwowego Uniwersytetu im. M. Gogoła (Ukraina) i
Katedry Pedagogiki Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w
Chełmie

Monografie:

- Робота на телефоні довіри* / Г. Бейгер, С. Борисюк, Lublin 2013.
- Niedostosowanie społeczne. Teorie i doświadczenia*, red. H. Bejger, R. Kartaszyńska, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Chełmskie Towarzystwo Naukowe, Chełm 2014.
- Problemy osób niepełnosprawnych we współczesnym świecie*, red. H. Bejger, M. Łobacz, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Chełmskie Towarzystwo Naukowe, Chełm 2014.
- Vocational training. Some problems and contexts*, red. H. Bejger, H. Rusyn, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Chełmskie Towarzystwo Naukowe, Chełm 2016.
- Współczesna rodzina jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*, red. H. Bejger, O. Lisovets, R. Kartaszyńska, S. Borysiuk, Chełm-Niżyn 2016.
- Aktualne problemy społeczne w ukraińskich i polskich realiach, tendencjach, perspektywach*, red. H. Bejger, S. Borysiuk, O. Lisovets, Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogoła, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Chełm-Niżyn, 2018.
- Prawa dziecka w przestrzeni życia społecznego*, red. H. Bejger, P. Skrzydlewski, Chełmskie Towarzystwo Naukowe, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Chełm, 2018.
- Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski. Aspekt socjopedagogiczny*, red. H. Bejger, S. Borysiuk, O. Lisovets, Niżyński Państwowy Uniwersytet im. M. Gogoła, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Chełm-Niżyn, 2019.
- Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski. Aspekty edukacyjne i socjokulturowe: monografia*, red. nauk.: H. Bejger, O. Lisovets, S. Borysiuk, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, Chełm, 2021.

Opracowania metodyczne:

- Методика та організація соціально-педагогічного тренінгу* / Борисюк С., Бейгер Г., Конончук А., Криловець М. Ніжин, 2013.
- „Телефон Довіри” як спеціалізована соціальна служба: навч. посіб.* / Лісовець О., Бейгер Г., Плахотнік О. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 139 с.
- Практикум із самовиховання: навч.-метод. посіб.* / Лісовець О., Борисюк С., Бутурлим Т., Бейгер Г. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 149 с.
- Практикум із соціальної роботи: методичні рекомендації* / Борисюк С., Лісовець О., Новгородський Р., Бейгер Г. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 126 с.
- Соціально-педагогічне консультування: методичні рекомендації* / Борисюк С., Бондаренко Г., Бейгер Г. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 104 с.